

Matas Šalčius

SVEČIUOSE PAS 40 TAUTŲ

Ketverių metų kelionės po Europą, Aziją ir Afriką aprašymas

„Eina garsas nuo Malburgo...“

Išvykau iš Elbingo į Marienburgą. Motociklas dabar jau buvo pravažinėtas, tai galėjau leisti po 60–70 kilometrų per valandą. Nesurojau* gerai apsidairyti – jau Marienburgas, tas mūsų tautiškoj dainoj apdainuotas Malburgas.

Per Nogato upės (vokiškai *Nogat*), įbėgančios į Vyslą, tiltą įvažiavau į miestą. Šiame mieste yra pasilikusi raudonų plytų milžiniška senovės pilis, kažin kaip nugrimzdusi į žemę paupy. Ši pilis per pustrėčio šimto metų buvo kryžiuočių ordino sostinė. Iš čia tatai buvo įsakoma riteriams „joti į rytus“ prieš mūsų senelius. Į čia buvo kviečiama visa Europa padėti įveikti pagonis. Per čia perėjo tūkstančiai lietuvių belaisvių. Šiuos mūrus matė Kęstutis, Jogaila, Vytautas ir keletas kitų kunigaikščių (gražiai aprašytų J. Kraševskio apysakoj „Kunigas“). Daug kartų lietuvių vyčių žirgai gėrė Nogato vandenį, o Malburgo sienos matė jų apgulimą. Nelengvai, matyt, ėjo ordino riteriams, jei šios pilies sienos yra sieksninės ar dar storesnės. Šioj vietoj negalima buvo nesustoti. Apžiūrėjau mūrus. Salėse yra pasilikę tie pat sunkūs, paprasti stalai ir kėdės, kur sėdėjo kryžiuočių magistrai su savo patarėjais ir sprendė „reisu“ į Lietuvą. Po pilim – baisūs požemiai, kur buvo kalinamas Pilėnų kunigas. Žiūrėdamas į šią pilį, galvoju: „Kiek amžių čia pagieža buvo ugdoma, žmonių žudymas skatinamas, ir kas iš to gera išėjo? Ničnieko. Iš blogos sėklos negali išaugti geras vaisius. Štai jau greitai bus tūkstantis metų, kai čia įkurta tai, dėl ko riteriai taip kovojo, bet ar gerovė čia vyrauja? Lenkijos siena, Dancigo valstybėlė, Prūsų atkirtimas nuo Vokietijos ir kiti nesusipratimai sako, kad po tūkstančio metų nuo taikos čia taip pat toli esama, kaip ir tuomet. Senovės prūsai, tiesa, išnaikinti, bet koks ir kam iš to laimėjimas? Niekam! Jei šiandien prūsai tebebūtų, tai jų kalba ir kultūra labai daug padėtų išaiškinti Europos praeitį. <...>“

* Nespėjau.

Dancigo valstybėlė

Mažytė, bet smarki valstybėlė

Visa Dancigo valstybėlė yra kaip pusė mūsų Šiaulių apskrities. Ją sudaro didelis Dancigo miestas ir uostas prie Baltijos jūros. Kraštas yra kūjagalvio pavidalo. Galvą sudaro Dancigo miestas su Olivos ir Sopoto miesteliais, pagarsėjusiais savo pinigų lošyklomis – „Baltijos Monte Karlo“, įtaisytomis pritraukti lošėjams iš rytų, o uodegą – dideli dvarai su išaugusiom priė jų cukraus dirbtuvėm ir gausingais dvaro darbininkų namukais.

Dancigas – smėlio valstybė. Baltijos jūra per amžius iš šiaurės plovė į ją smėlį, o Vysla nešė jį iš pietų ir krovė žiotyse, tai miestas iš trijų pusių apsuptas baltų smėlio kopų, kaip kokios Sacharos. Kraštas labai primena Marmarės pakraščius ir yra ne kas kita kaip jų tęsinys. Šis kraštas kadaise taip pat buvo senprūsių gyvenamas ir pats miestas vadinęs „Gedainys“, bet atsibrovę į čia mozūrai perdirbo miesto pavadinimą į „Gedansk“ – *Gdansk*, o vokiškai – į *Danzig*.

Gyventojai dabar jame mišrūs: yra kašubų, kurie, kai kurių spėjimais, yra ne kas kita kaip sumozūrintų prūsų liekanos, vokiečių ir lenkų. Pakeliui užsirašiau kai kurias vietos gyventojų pavardes: *Krolski, Šulski, Michalsky, Kopetzky, Wetzky, Orlofsky, Mondry, Pietrusky, Gembalevski* ir kiti.

Paskaitęs vieno tokio piliečio pavardę, klausiu netoliese stovėjusio piliečio, ar tai esąs lenkas?

– Fui, – atsakė. Niekuomet nieko bendra su lenkais neturėjęs, tik jo pavardė kažin kaip buvusi kadaise lenkiškai užrašyta.

Šiaip dancigiečiai nedaug kuo tesiskiria nuo dabartinių prūsų, gal kiek plonesni už juos, bet nedaug. Iš viso ko matyt, kad jie neblogai laikosi. Valstybė turi iki 800 000 gyventojų. Jų tarpe gerokas svetimšalių skaičius. Mat miestas nuo Hanzos metų pasiliko „laisvuju uostu“, įsileidžiančiu kiekvieną svetimą pilietį. Jų tad čia ir yra prisirinkę. Dancigo gerovei daug reiškia tai, kad jiems nereikia laikyti kariuomenės ir karo laivyno. Dancigiečiai giriasi, kad jie visai gerai galėtų pragyventi, jei visos Pabaltijo šalys jų prekes laisvai įsileistų. Bet dėl to, kad dauguma tų kraštų jų neįsileidžia, tai jie varu iš jūros nori įsibrauti į tuos kraštus ir bruka į ten savo cukrų ir degtinę.

<...>

Patriotų tauta

Vieną dalyką pastebėjau tarp visų čekų – tai didžiavimasis savo valstybe. Jie mano, kad dabartinė jų valstybė yra didelis jų tautos laimėjimas. <...>

Po trejeto šimtų metų nelaisvės ir kovų dėl išvadavimo tas jausmas visai suprantamas. Čekai turi labai didelį perteklių išmokslintų žmonių. Dėl valstybės tarnybų ir vietų čia eina didelės varžytynės, bet jie kenčia visi, taikosi aplinkybėms ir gyvena šiaip taip. Būdamas Čekijoje, norėjau nutverti būdingus čekų veido bruožus, bet tai buvo labai sunkus dalykas: jie yra labai panašūs į daugelį Europos tautų – tarp prancūzų jie panašūs į prancūzus, tarp amerikūnų į amerikonus, tarp lenkų į lenkus ir taip toliau, mažiau panašūs tik į vokiečius.

Apskritai čekai yra sveika, darbšti, gyvai atsiliepianti į visa, pamokslinta tauta. Jų tarpe galima rasti gerų, malonių draugų. „Pinigų darymas“ jų gyvenime tačiau užima pirmą vietą. Tuo atžvilgiu jie yra tikri europiečiai.

Čekai pasižymi nepaprastu savarankiškumu ir tikrumu savim. Kiekvienas jų nuo žemiausio tarno iki pirmutinio valstybės vyro turi savo nuomonę ir savarankiškai sprendžia apie viską. Kiekvienas čekas, neišskiriant jokio luomo, gyvai domisi savo šalies likimu ir politika. Namų tarnas, kur buvau sustojęs, labai protingai kalbėjo apie artimus rinkimus į jų seimą ir apie santykius su kaimynais. <...>

Apsireikalavęs Prahoje, išvažiavau toliau į pietus. Kelias iš lėto ėmė kilti aukštyn: dabar įvažiavau į Moravijos kalvas. Pasikėlęs 100–200 metrų nuo Prahos slėnio, radau ūkanotą, lietingą ir vėjuotą orą. Plentai ir čia buvo apsodinti trešnėmis. Išvažiavęs iš Prahos, kely sutikau pora jaučių pakinkytą vežimą. Važiotoja buvo jauna, skaistaveidė čekaitė su savo motina. Jos margi jaučiai buvo drūti, stiprūs ir gerai atrodė. Tokios negalima buvo paleisti nenufotografavus. Paprašius, kad sustotų, ji mielai tatai padarė, persiklėstė skepetaitę, kad geriau atrodytų, ir aš savo aparatu nutraukiau pirmą nuotrauką šioj kelionėj.

Moravija – taip pat pavaizdus kraštas. Ūkiai čia didesni kaip šiaurės Čekijoje ir didesniais baltintais trobesiais. Miesteliai buvo su viduramžio pilimis, rotušėmis, dievnamiais ir siauromis kreivomis gatvėmis.

Sustojau Taborė, žymiausiame tokių viduramžių miesčiuokų. Tai tikra gamtos tvirtovė: yra ji nepaprastai aukštoj kalvoj, iš trijų pusių apsupta išsiraičiusios upės. Iš ketvirtos buvo dirbtinis perkasas. Šioj pily čekų didvyris Janas Žižka su savo kaimiečiais kariais buvo bepadedęs pagrindą nepriklausomai čekų valstybei prieš 500 metų, bet buvo įveiktas ir Čekija trims šimtmečiams buvo prijungta prie Austrijos.

Prahoje buvau gavęs adresą vieno taboriečio. Tai pasirodė jaunas malonus vyras, labai vaišingas. Jis tučiuojau pakvietė mane į kavinę ir ten kone varu pavaišino karšta kava. Toks esąs čekų paprotys – pirmiau svečių pavaišinti, o paskui klausti, kur ir ko važiuoja. Aprodė Taborą. Iš vienos pusės dar tebėra pasilikusi ta pati stora mūro siena, nuo kurios Žižkos kariai kaustytom buožėm daužė Austrijos valdovų Habsburgų vokiečius puolėjus. Įdomiausi tačiau pilies vartai. Jie yra toje vietoje, kur buvo pakeliamasis tiltas per perkasą. Jį vartų sargybiniai nuleisdavo prieš visus įleidžiamus į pilį ir pakeldavo apgulimo metu.

Dar pasiliko gembės, prie kurių buvo pritvirtinti grandiniai, laikę nuleidžiamąjį tiltą.

Įsilipome į pilies bokštą. Iš jo į visas puses ant aukštų kalvų buvo matyti stambių senoviškų pilių mūrai. „Šie mūrai – tai Čekijos ir Moravijos pavergimo lizdai. Juose sėdėjo Habsburgų pasodinti feodalai. Beveik visi jie buvo vokiečiai. Iš šių pilių jie buvo išplatinę vokiečių kalbą po visą šalį, ir per tris šimtus metų ji buvo virtusi jūra, baigiančia užlieti visa čekiška. Likimas tačiau lėmė, kad čekų tauta išliktų, ir šiandien tos pilys yra likusios tik kaip liūdno praeities liudytojos“, – paaiškino man mano lydėtojas, parodęs ranka į tas pilis. Aš jį gerai supratau, prisiminęs mūsų krašto dvarus. Lietus nutraukė tolimesnį Taboro apžiūrėjimą.

Buvo trumpiausių dienų rudens metas ir Taborė mane sutemo, bet nutariau važiuoti toliau, kad ir naktį, kad tik greičiau nuvažiuočiau į pietus ir kad tik neužklyptų manęs čia žiema.

Pasiekiau mažitį Planos miesčiuoką. Čia radau viešbutį, tokį kaip kur nors Veiveriuose. Jo šeimininkas elgėsi taip pat kaip Šlouchau Vokietijoje – tik imkit brangiausią kambarį ir kuo daugiau užsakinėkit, nes jam reikia uždirbti!

Saulėtoji Elada

„Eleniki Dimokratia“

Pirmiausia į akis krito graikų vėliava – žydri su baltu kryžium ties viduriu. Graikų pasienio sargybos ir muitinės tarnautojai priėmė mane linksmai ir mandagiai – mandagiausiai iš visų Balkanų kraštų. Jie pranešė, kad jų šaly karo stovio ir jokių judėjimo suvaržymų nėra; galima važinėti ir naktį. <...> Man pasirodė, kad Graikijos pusėj buvo net gražesnė diena ir šiltesnis oras. Ant muitinės sienų aiškiomis raidėmis buvo parašyta: „Eleniki Dimokratia“, graikiškai reiškia: „helėnų (tai yra, graikų) respublika“. Man tie žodžiai čia turėjo dvigubai malonios reikšmės. Vadinasi, jau esu laisvųjų helėnų šaly, žilojoj Graikijoje, Homero tėvynėj!

Saulutė vos vos tebežvelgė pro kalnų viršūnę ir veikiai taisės visai pasislėpti, kai aš baigiau sienos perėjimo formalumus ir susidūriau su klausimu: „Kas dabar toliau daryti?“ Nakvoti Kuloj nėra kur, o į artimiausią miestelį Sidirokastroną buvo 26 kilometrai. Sargybiniai mane įspėjo, kad turėsiu blogo kelio, ir net patarė pasisamdyti automobilį nuvažiuoti iki miestelio. Bet kaip motociklistas gali važiuoti automobiliu, įsikrovęs į jį savo mašiną? Tai būtų įžeidimas! Jei galima išvažiuoti automobiliu, tai juoba galima prasisprausti ir „plieno oželiu“. Maniškis, tiesa, buvo kiek nukentėjęs, bet kas bus, tas bus – ryžausi leistis į Sidirokastroną. Nespėjau gerai nė apsidairyti, kai pasijutau bevažiuojąs tuopomis ir činaromis* apaugusiu keliu už miestelio. Iš pradžios kelias ėjo lyguma, o paskui vėl pasuko į kalnų tarpeklį, į vadinamąją Rupelio perėją. Čia gamta buvo nepaprasto grožio. Prie pat kelio tartum glauste glaudėsi Strumos upė, šioj vietoj žymiai platesnė kaip Pirino tarpeklyje. Vietomis upė lyg stovėte stovėjo; iš jos gelmių kartas nuo karto vertėsi burbulai ir lėtai plūduriavo putas. Kitur ji lyg pailsėjęs plaukikas strimgalviais nėrė žemyn per uolas ir akmenis, piktai ošdama. Kelias, atitvertas nuo upės pusės akmenų ramstine, atrodė, buvo prilipdytas prie statmeniškų, stačiai krintančių į upę uolų. Ir čia plikos uolų briaunos kabėjo ties viršugalviu, lyg grūdomos kas akimirksnį užgriūti. Gelsvame vakaro danguje kalnų keteros nepaprastai mėlynavo ir raudonavo. Įvargintas sunkių prietyrių Serbijoj ir Bulgarijoj, tokio gamtos grožio akivaizdoj vėl atgavau gerą nuotaiką, ėmiau niūniuoti ir net šūkauti skardžiame tarpekly. Ginę savo avių kaimenes piemenys su nuostaba žiūrėjo, ko man taip buvo linksma. Kelias per visą kalnų siaurumą buvo geras; gale siaurumos buvo romėnų meto griuvėsiai, paversti karo sargybos būstine. Ties ja ant kelio manęs laukė du kareiviai; jie parodė ženklą man sustoti ir paprašė parodyti savo pasą. Tokioj vietoj kiek nejauku yra, kai jus stabdo. Tiesa, stabdytojai buvo slepiamos spalvos rūbais, bet kas juos galėjo žinoti, ar tai nėra kartais persirėdę Balkanų komitadžiai, apie kuriuos tiek daug teko girdėti Jugoslavijoje ir Bulgarijoj. Tas įtarimas buvo be pagrindo: patikrinę mano pasą, kareiviai jį sugražino man ir paleido toliau važiuoti. Taip jie stabdą ir patikrinėją visus keleivius, pasak jų, tam, kad žinotų, ar saugiai jie pervažiavo tarpeklį, ir kad keleiviai kur kartais nesusimestų į kalnus ir nesustiprintų komitadžių jėgą.

Už sargybnamio prasidėjo plati lyguma, retai gyvenama, apaugusi krūmais, kurie iš arti atrodė žemais kadugiais, dideliais dyguldagiais ir kitokiom laukinėm išbujojusiom žolėm. Kelias čia pablogėjo, nes buvo daugely vietų pakalnių srautų išgraužtas, sklidinomis nuo

* Rytinis platanas (*Platanus orientalis*) – lapuotis medis.

lietaus vandens provėžomis, kuriose mano mašina virto, klimpo ir slydo. <...> Važiuoti sutemus su silpna šviesa negalėjau: per dažnai griuvau į provėžas, tad kokį ketvertą kilometrų pribagiau vestis mašiną pėsčiomis per balas.

Susikalbu lietuviškai

Sidirokastronas – siaurų kreivų gatvelių miesčiokas; kiemai apvedžioti storom akmeninėm arba molio krėstinėm sienom, todėl gatvelės atrodo kurčios ir nykios. Namai taip pat krėstiniai arba mūro, baltinti. Šviesų gatvėse reta; žmonių naktimis maža vaikščioja. Norėtum paklausti, kur galima sustoti, bet nėra ko; į kiemą nerandi vartų patamsia, tai nors rėk sustojęs gatvėj. Bet rėkt negražu, gali dar per kažin ką palaikyti, tai lauki, gal kas užeis, bet ir laukiant niekas nesirodo. Einu pirmyn ko nors pasiklausti, kur nakvynė. Laimei, matau, tamsoj kažin kas ateina – aš prie jo.

„Kur čia, – sakau, – hotelis (viešbutis) ar koks duchanas?“ Klausiu bulgariškai, rusiškai, vokiškai, angliškai. Piliėtis kažin ką murma po nosim, matyt, nesupranta. Pagaliau klausiu lietuviškai:

– Kas tai per miestas?

– Sidirokastron! – aiškiai atšovė man graikas.

Maniau, kad jis lietuvis, ir ėmiau daugiau kalbėti lietuviškai, bet jis pasirodė nesuprantas.

– Este apo Valės? (ar nuo Vėlės miesto esate) – užklausė jis manęs savo ruožtu, tardamasis, kad prabilau į jį Vėlės tarpe.

Miestelio prekyvietė buvo kiek geriau apšviesta ir dar daugybė krautuvių buvo atdara. Čia susiradau „geriausią“, pasak rodytojų, viešbutį. Ant jo buvo parašas *ksenodocheion* (graikiškai „viešbutis“). Tuomet atsiminiau, kodėl anas graikas nesuprato manęs, kai aš klausiau hotelio. Jis buvo be krosnių ir vienlypiaais langais, bet vis dėlto iš lovos ir kitų užtiestų baldų buvo panašus į viešbutį. Prie jo buvo *kafeion* (kavinė). Ši vieta atstojo miestelio centrą. Čia buvo sustoję tabako pirkliai, ateidavo ir išeidavo karininkai ir abiejų lyčių jaunuomenė. Man čia pirmą kartą krito į akis, kad graikai labiau už kitų tautų žmones mėgsta laikytis draugėmis. Vieno jų beveik nepamatysi, kur vienas graikas, ten būtinai atsiras ir visas jų būrys, kuris kalbės, ginčysis, pasakosis paskiausius savo vietos įvykius ir svarstys juos. Puolė į akis man taip pat, kad graikų tarpe yra žymiai daugiau, nei kur kitur Europoj, tamsiaakių ir tamsiaplaukių žmonių, kurie iš pirmo žvilgsnio labai primena žydus. Manim susidomėjo keletas jaunuolių, kalbėjusių prancūziškai, nes graikai, be savosios, mokyklose mokosi dar ir prancūzų kalbos ir ja naudojami kaip tarptautine. Jie mandagiai klausinėjo, iš kur aš, kur keliaujęs ir t. t.; jie man patarinėjo, kaip geriau toliau važiuoti į Graikijos sostinę Atėnus. Pastebėjau, kad jų Europos žinojimas tęsėsi tik iki Vienos Austrijoj, toliau į šiaurę jiems buvo nežinomas, „miglotas“ šiaurės pasaulis, beveik toks kaip Herodoto laikais. Nuostabus daiktas, kad ir daug kas iš mūsų dažniausiai nežino tik kraštus iki Vienos miestui, o toliau į pietus ir mums yra „miglotas pietų pasaulis“.

Rytą, kai išsivedžiau mašiną į prekyvietę rengtis toliau važiuoti, manęs pasižiūrėti susirinko beveik visas miestelis.

– Kas jis toks? – klausinėjo vienas kitą minioje, ir nors aš daugeliui buvau sakęs, kad esu iš

Lietuvos, bet jie vadino mane rusu, vokiečiu, švedu ir visokių kitokių jiems egzotiškų tautybių žmogum. <...>

Miestas visų žemės juostų klimatais

Pakeliui užsukome į Volo uostą. Labai puikus uostas; staigiai gilus prie pat kranto, gerai apgintas nuo vėjų ir prie labai gražaus to pat pavadinimo miesto. Volo burmistras esąs gal vienintelio Europoj miesto burmistras, kuris apie Kalėdas savo mieste turi visų žemės juostų klimatus ir kuris savo miesto tolį skaito ne į ilgį, bet į aukštį. Mat Volo miestas yra pastatytas, ar, teisingiau, prilipdytas aukšto kalno šone, prieinančio į vandenį. Iš laivo uoste buvo matyti, kaip apačioje, miesto širdy, kiemuose prie namų tingiai lingavo viršūnes palmės. Kiek aukščiau dalį miesto buvo apsupęs atsimušęs į kalną debesis; ten lijo. Dar aukščiau buvo pasnigę, o pačioje kalno viršūnėje siautė sniego pūga. Volo apylinkėje, matyt, gausingai auginami mandarinai. Mūsų laivas krovėsi jų pintinėm visą popietę ir užkrovė jomis visą dieną. Mandarinai buvo siunčiami Kalėdų šventėms milijonui atėniečių. <...>

Atėnų anga – Pirėjas

Toli priešaky krante matyti aukšti radijo stoties stiebai. Viršuje praskrenda jūrų lėktuvas su dviem laiveliais vietoj ratų tūpti ant vandens (hidroplanas); praplaukiame pro graikų laivyno sargyblavį, kuris daboja visus įplaukiančius ir išplaukiančius laivus, ir prisiartiname į salą. Tai – Salaminas, ties kuriuo tais pat metais, kai ties Termopilais žuvo Leonidas, 380 mažų graikų karo laivelių sunaikino 750 didžiulių persų jūros gremėzdų. Krantai artėja. Vienur pro kalnų protarpę pasirodo didelio miesto dalis su dvejetu aukštų kalvų jo vidury ir kažin kokiais pastatais. Tai Atėnų miestas. Sukame dar aplink nedidelį kyšulėlį ir pro siaurą gerklę įplaukiame į Pirėjo uostą, vieną geriausių gamtinių uostų pasauly, nes jis yra gilus, visiškai apgintas iš visų pusių nuo vėjų ir sujungtas su jūra pakankamai giliu sąsiauriu, kuriuo gali įeiti į uostą didieji jūrų laivai. <...>

Kapitono patarimu iškėliau savo mašiną į krantą ir pastačiau ją „Atmoplojijos“ būstinėj. Pats išvykau į Atėnus. Iš Pirėjo į juos 15 kilometrų geležinkeliu. Atėnuose man reikėjo pirmiausia išaiškinti, kuriuo būdu toliau vykti į Kairą: ar sausumos keliu per Istanbulą ir Mažąją Aziją, ar jūros keliu stačiai į Egiptą? Atėnų motoristai patarė vengti Stambulo, nes keliai per Trakiją ir Anatoliją neišvažiuojami, ir patarė geriau plaukti jūros keliu. Pasirinkau antrąjį kelią, bet tam reikėjo gauti Egipto vizą. Egipto atstovybė Atėnuose jau buvo uždaryta Kalėdų šventėms ir bus atidaryta tik po jų. Kalėdas tad švėsiu Atėnuose. <...>

Svetimame mieste šiandien reikalingiausios įstaigos yra: policija, paštas, bankas, valgykla, knygynas ar laikraščių kioskas ir visokios vėpsyklos, pradant istorinėm įžymybėm ir baigiant kinais. Paskui, žiūrint žmogaus dvasinių ir kitokių paklausų, didesnė ar mažesnė kitokių įstaigų eilė, kaip muziejai, meno galerijos, mokslo įstaigos, laikraščių redakcijos,

draugijos ir kita. Bevaikščiodamas po tas įstaigas, gali gerai susipažinti su šalim ir jos žmonėmis. Atėnuose tos įstaigos išsklaidytos po visą miestą, tai vaikščiojimas po jas yra geriausia proga pažinti tą Graikijos širdį ir jos gyventojus.

Uosto gyvenimas

<...>

Mano laivas stovi didžiajame baseine. Netoliese jo keletas anglų, italų, švedų, prancūzų, Egipto ir kitų šalių prekybinių ir keleivių laivų. Aplink juos siuva daugybė valtelių: žvitriai atplaukia ir nuplaukia uosto policijos kateriai; kaip šlubos antys sukinėjasi paprastos valtys, varomos vikriai mataškuojamu iš galo irklu, kaip koku sraigtu. Vienas didelis laivas iš lėto juda į atvirą jūrą, keldamas su dideliu bildesiu inkarą ir leisdamas iš kamino tirštą juodų dūmų debesį. Kitas jau rūksta toli jūroj ar perkase. Trečias kaip negyvas riogso uoste, matyt, laukdamas savo eilės plaukti perkasu. Ketvirtas išsikrauna ar įsikrauna: prie jo šonų stovi platūs luotai; į juos, žvangindami garo kranus, nuleidžia įvairius krovinius uosto darbininkai. Ten iš luoto kraunami anglis į laivą. Ilga arabų darbininkų virtinė stovi ant paklotos tarp luoto ir laivo lentos, pasemia pailgomis pintinėmis anglies ir, perduodami jas iš rankų į rankas, pila į sunkiai pasotinamus jūrų milžinų vidurius. Aplink juos rūksta juodų dulkių debesys. Nuo jų ir ne juodi arabai pasidaro juodesni už negrus.

Tolėliau nuo laivų arabai, susėdę po porą į dvi nedideles žvejų valtys, traukia tinklą skersai baseiną. Visai netoli vienos tų valčių iš vandens iššoka pora stambių kiauliažuvių (porpoisų) iš tinklo, ir, it pasityčiodamos iš žvejų, netrukus vėl abi iškyla iš vandens. Kiauliažuvės visuomet laikosi poromis ir poromis šokinėja iš vandens. Viena tokių porų ilgai zujo po mūsų baseiną, iššokdama iš vandens kartais visai arti mūsų laivo.

Ant uosto akmens krantinės susėdę gausingi arabų būriai. Vieni jų visą laiką vėpso į laivus, kiti, nukorę kojas, taško vandenį, tretį – rymo užsisvajoję, matyt, davę laisvę savo lakiai vaizduotei, dar kiti meškerioja, atsitūpę ant krantinės ir įleidę į vandenį ilgą, stačiai ant piršto apsuktą meškerės valą.

Kitoj baseino pusėj keletas arabų maudosi prie smėlio pylimo. Čia pat keletas padaigslių berniokų varinėja valtį, mokydamiesi plaukioti. Jie garsiai šūkauja ir taškosi vandeniui. Priešais, išeinančiuose į uostą gatvių galuose, juda laisvėj žmonės. Vidudienį, kai saulė pakyla beveik ties pat viršugalviu ir darosi troškiai šilta, jų skaičius gatvėse sumažėja. Tuomet jie lenda kur į paūksmę namie ar kavinėse ir ten tūno ar ilsisi, kol karštis nukrinta ir pavakare jie vėl gali išeiti į gatvę. Mėgiamiausia portsaidiečių pasivaikščiojimo vieta – ilgas akmens molas iki švyturio prie uosto.

Arabų darbo daina

Mūsų laive taip pat ėjo karštas darbas. Iš jo arabai darbininkai iškrovinėjo statines su vynu į luotus. Jie buvo daug liesesni ir plonesni už Europos darbininkus. Jų rankų raumenys buvo silpni. Atrodė, kad sunkaus darbo jie negalėjo ilgai dirbti, bet iš tikro jie buvo labai valkūs:

tie patys mano akyse išdirbo visą dieną.

Labai įdomu buvo žiūrėti, kaip jie dirba. Nors ir mažiausią darbėlį jie dirbo talka iš keleto žmonių, ir kiekvieną darbą jie lydėjo tam tikra darbo daina, susidedančia iš keliolikos skiemenų, skambėjusių maždaug taip: „Ė lia, è lia, è lia lia lia, è lia è-è“. Kiekvieną tos dainuškos skiemenį jie taikė atskiram darbo judesiui. Pavyzdžiui, jiems reikėjo paversti ant šono didelė statinė su vynu, kad ji galima būtų lengviau išridinti iš laivo į luotą. Jie užnėrė stiprią virvę ant galo statinės, penki suėmė virvę už vieno galo, penki už kito, ir įsispyrę ėmė dainuoti: „Ė lia“, ir kai tardavo „lia!“, stipriau truktelėdavo virvę. Taip truktelėjus jiems kartą, statinė nė nepajudėjo; truktelėjus kitą, statinė truputį krustelėjo, trečią – ji gerokai pasviro ant šono, o ketvirtą ir visai ant šono parvirto, kai traukėjai baigė stiprių šūkiu ir paskutiniu skiemeniu „è-è!“. Ta pritaikinta darbo judesiams dainuška teikė jų darbui ritmą, o ritmas žymiai lengvina visokį darbą ir įdomina jį, įnešdamas į jį žaidimo pradmenį. Vėliau Azijoje man visur teko matyti darbininkus taip pat ritmingai dirbant ir palydint darbą daina. Tuo galima išaiškinti, kodėl Azijos darbininkai, būdami iš pažiūros tokio menko sudėjimo, nudirba tokius didelius ir sunkius darbus ir taip greit nejaučia nuovargio.

Vidurdienį darbininkai sustojo užkąsti. Kiekvienas jų išsitraukė po gniūžtą žalio ilgoko augalo, labai panašaus iš lapų į mūsų miškų kiškio bastutį*, suko jį mažom grįžtelėmis ir kramtė kaip mes rūgšteles, užkąsdami plonais sausais baltos duonos paplotainiais, vadinamais čionykščių arabų tarme hubzais. Pakandę tų kiškio bastučiu, vikriu judesiu įsipylė sau į burną gėlo vandens iš molinių ąsočių labai siaura gerkle, bet ilgu snapeliu, – ir tai buvo visi jų pietūs! Mūsų krašto šaltas oras reikalauja riebesnių ir sunkesnių valgių, o jiems šiltame ore visai pakanka žolės su duona.

Sugrąžinusi mane į laivą, uosto policija atsiuntė manęs saugoti vieną policininką, o paskui dar pridėjo ir antrą. Šie taip pat prisidėjo prie darbininkų užkandžio ir pakvietė mane prisidėti, žinoma, iš mandagumo. Aiškiai buvo matyt, kad jie visi man užjautė, neišleistam į krantą. Visokios mintys sukosi man po galvą: kuo pasibaigs visas šitas keistas tampymas uoste? ar teks dar antrą kartą išlipti šioje piramidžių šalyje, ar ne?

Pas Cefato Mufti

Iš Tel Hajaus grįžau iki Rošpinos muitinės. Dabar manęs jau taip lengvai nepraleido: reikėjo sustoti ir parodyti pasus ir mašinos dokumentus. Už Rošpinos kelio šaka suko į Cefatą. Ja ir leidausi aplankyti tai, kas vadinama „vėsiausia Palestinos vieta“. Tiesa, visą laiką važiauvau aukštyn, kol pasiekiau patį miestuką, prisilipdžiusį aukšto kalno paskardyje. <...> Nuvedė mane <...> [pas] musulmonų kleboną, efendi Jusufą. Malonus senis. Žilas, bet tvirtas kaip ažuolas. Gaila, kad reikėjo kalbėtis per vertėją, tokiu būdu daug minties atospindžių žuvo, ir galėjo įsibrauti iškraipymų. Pirmas gerbiamojo efendi klausimas buvo:

- Ar girdėjote apie arabų kovas su žydais?
- Girdėjau.
- Ką jūs manote, katra pusė kalta?

Labai nekuklus klausimas.

* Kopūstą.

– Dar nepadariau galutinio sprendimo, bet man rodos, arabai pirmi puolė žydus, – atsakiau. Tai kaip gelte įgėlė mufti – jis pasidarė raudonas ir pratrūko ilga traškia kalba į vertėją, turėjusia, matyt, įrodyti mano nuomonės klaidingumą ir žydų nenaudiškumą.

– Mufti prašo paaiškinti tamstai, – tarė vertėjas, – kad ne arabai žydus puolė, bet žydai pirmi – arabus; jis prašo taip pat pasakyti, kad žydai nekviesti įsibrovė į Palestiną, norį visas žemes užimti, arabus ir visus kitus išvaryti į dykumą, plečią ištvirkimą ir t. t. Žodžiu, pakartojo kaltinimus, kuriuos jau buvau girdėjęs Jeruzalėj, Nabluj, Beitšeane ir kitur. Aš atsakiau, kad visa tai girdėjau.

– Tai katra pusė galų gale laimės? – vėl pakišo man nekandų klausimą mufti. Vėl atsakiau, kad aš, tiek trumpai čia buvęs, negaliu dar spręsti, kaip gali galų gale būti. Neišėjo labai nuoširdi viešnagė. Pasilsėjęs arabų viešbuty, išvažiavau atgal <...>.

Lietuviškos kultūros žmonės

Haifoje supažindino mane su viena šeima iš Lietuvos, kuri pasikvietė į save vakarienes. Lietuvoj ji gyveno Sargėnuose. Į čia atvažiavo su dukra ir sūnum. Pas juos radau dar vieną pilietį iš Marijampolės. Pirmas daiktas, puolęs į akis šioj draugystėj, tai visų buvusiųjų sklandus kalbėjimas lietuviškai. Ypač maloniai, stačiai tobulai, kalbėjo marijampolietis. Antras daiktas – tai vaišingumas. Vakaruose, jei ir vaišinama, tai nykštukiškai – daug blizgančių lėkščių ir keletas porų peilių ir šakučių, o kandamo šykštu. Gi čia tuojuo stalas apkrauta visu kalnu aukso obuolių, vynuogių, figų, bananų ir dar kitokių Palestinos žemės dovanų, vynu, kepsniais ir kitokiais skanėstais. Tai yra toks žavėtinai savas, suprantamas vaišingumo būdas. Kurie yra mūsų lietuviško papročio požymiai? Aš manau, ši šeima davė man atsakymą. Vaišingumas, nuoširdumas; ne aitriai saldus ir veidmainiškai meilus, bet paprastas apsiėjimas; suturėtas, laisvas nuo tuščių tauškalų atvirumas ir nevaržymas svečio bet kuriuo įkyrumu ar apeigingumu.

Ar apskritai esama kokios ypatingos lietuvių kultūros? Iš šių žmonių matyt, kad jos esama ir kad ji skirtinga nuo mūsų kaimynų, kurių žydai yra visai kitokie. Palestinoj tatai labai aiškiai davėsi pastebėti.

Studentai pranešė, kad pasiruoščiau paskaitai Technikumo salėj. Mieste išlipino skelbimus: „Lietuvos žurnalistas (toks ir toks) skaitys: Kelionės įspūdžiai Kaunas–Haifa. Įėjimas 3 1/2 piastro; studentams ir darbininkams 2 piastrai.“

Romėnų pilyje Atlite

Vakare įvyko mano paskaita Technikume. Haifos žydų visuomenė pasirodė ir aukštai intelektualė. Nors buvo gražus oras ir mokama už įėjimą, susirinko per 300 žmonių. Tiekui maloniau ir kalbėti. Papasakojau jiems apie Lietuvą, ypatingai paskutiniųjų metų ūkišką kūrybą ir uždavinius ateity. Trumpai nuvaizdavau pervažiuotų Europos šalių būtį. Pabrėžiau Rytų ir Vidurinėsios Europos dabartinių sienų netikslumas. Keletu žodžių paminėjau savo patyrimus arabų ir žydų Palestinoj. Ruošėjai ir klausytojai padėkojo man už paskaitą.

<...> Iš ryto išvažiavau pajūriu į Jafos pusę. Mano kelionės tikslas – aplankyti Atlito griuvėsius. <...> Atlitas dvidešimt su keletu kilometrų nuo Haifos. Prieš jį – druskos laukai, kuriuose garuodinama jūros vanduo. Tarp atskirų valkų buvo prižarstyta aukštos druskos grūdų krūvos. Ties Atlitu yra aukštoji uolų pakrantė, kirste iškiršta švoplė, per kurią eina kelias į pilį. Turbūt dėl tos vietos ir pats Atlitas romėnų buvo vadinamas „Petra Scita“ (Prapjauta Uola).

Dalis pilies nugriuvus, o kita dar stovi. Sienos labai storos, kai kur iš netašytų akmenų mūrytos. Pastatas įsiduoda į jūrą ir jo pamatas mirksta vandeny. Yra platus tarpusienis pilyje, kuriame gilus vandens. Į jį įeidavo išsikrauti ir pasikrauti kryžininkų laivai. Geriau išsilaikiusioji pastato dalis matyt gotikos skliautai, bet išlaukinės sienos romėnų krautos. Griuvėsiuose daug urvų ir rūšių. Kai kuriuose jų gyvena arabai.

Visu pajūriu daugelis uolų išpjaustyta giliais ketvirtainiais. Vienur uolose iškiršta gilus apskritinys, sujungtas grioveliu su jūra. Čia buvusi romėnų maudykla.

Diena buvo saulėta, graži; pajūry vėsu – vienas malonumas važiuoti! Paklydau dvejetą kartų, tuomet teko trunkintis per akmenynus siaurais arabų takais.

<...>

Sudiev, Palestina!

<...>

Sunku buvo asmeniškai atsisveikinti su kiekvienu nauju pažįstamu. Paprašiau tad įdėti laikraščiuose atsisveikinimą ir ačiū visiems, kas prisidėjo kuriuo nors būdu mane priimant ir supažindinant su jaunąja Palestina.

Dabar išvykau jau paskutinį kartą iš Jeruzalės, dar kartą apėjęs „Via Dolorosa“, kuris ne ką kitą kaip visų žmonių kryžiaus kelią vaizduoja. Diena Jeruzalėje taip pat buvo karšta – chamsininė, nors čia jis ne toks slėgiąs kaip lygumose, o ypač Jeriche ir kitose Jordano slėnio vietose.

Už Nablaus ir Dženino miestelių Emeke radau vėsią, o nuo Nazareto iki Haifos buvo net šilčiau, nes į čia pasuko šaltoji oro srovė iš žemių pro Haifos įlanką.

<...>

Aštuntą valandą ryto išvažiavau Haifos įlankos pakraščiu. Žydai žvejai traukė savo tinklus iš vandens su sidabrinėmis žuvelėmis. Pajūry gulėjo du didžiuliai vėžliai, išvilkti ant smėlio iš įlankos vandens. Šniokštė pakrantės palmėse rytų vėjelis.

<...>

Kilometras po kilometro kelias kyla tarp pajūrio uolų. Vietomis jos stačiai kabote kabo ties mėlyna jūra, tingiai besitaškančia tarp sutrūkusių pakrantės uolų. Vietomis kelias taip aukštai nuo vandens, kad sukasi galva žemyn žiūrint. Lengviau atsikvepi, kai įvažiuoji į kelią tarp uolų iš abiejų pusių.

Ras El Nakūra, pereinamasai punktas Palestinos–Sirijos pasieny, taip pat aukštoji vieta pajūrio uolose. Muitinė stovi viršų kelio, kuris čia padalytas pertvara į dvi dalis: vienu šonu pravažiuoti į vieną pusę, kitu – į kitą.

Čia buvo prancūzų muitinė ir pasienio sargyba. „Bon žur!“ – atsakė į mano pasveikinimą

budįs prie kelio muitinės valdininkas. Jis atidžiai, iš lėto patikrino kiekvieną dokumentų raidukę, paklausė kurių laikraščių bendradarbis esu, paprašė jų pavadinimus surašyti, patikrino, ar nėra jų kažin kokiame draudžiamame sąraše, ir leido vykti į Siriją.

Lietuviškos kalbos lyginimas su sanskritiška

Norėjau baigti pasikalbėjimą ir atkreipiau dėmesį į paduotą lapą pasirašyti, bet Gandis ėmė savo keliu manęs teirautis.

– Tai tamsta iš Lietuvos?

– Taip, iš Lietuvos, – atsakiau, – tai yra naujai atsistačiusi po karo Baltijos respublika, gyventojų skaičius artinasi į 3 milijonus; sostinė Vilnius, bet užgrobus ją lenkams su mažesne puse teritorijos, sostinė laikinai įkurdinta Kaune; lietuviai daugiausia ūkininkų tauta, kaip ir Indija; paskutiniu metu ir ten prasidėjo veikimas, kad būtų namie verpiami ir audžiami linai, kurie atstoja mūsų medvilnę; lietuvių kalba artima sanskrito... – pradėjau savo paprastą, tūkstančius kartų kartojamą informaciją.

– Žinau, girdėjau apie Lietuvą. Tamsta sakai, lietuvių kalba panaši į sanskritą; tai kaip bus, pavyzdžiui, lietuviškai: „I wish all the best?“

– Linkiu viso labo, – paprastai ir įmanomai tardamas, atsakiau.

– Labo, labi, labhe... – ėmė linksniuoti ar asmenuoti vienas klausiusių iš šalies Gandžio bendradarbių, – tai yra panašumo. – Bet pats Gandis sustojęs ir virtęs dėmesiu tartum abejojo ir vėl užklausė:

– O kaip bus lietuviškai *I am*?

– Aš esu!

– Tai jau visai sanskritiškai skamba.

– O kaip bus lietuviškai *You, we, he, they*?

– Tamsta, jūs, mes, jis, jie...

– Tamsta, kaip marati kalba *tame* arba *tu* – tai labai panašu.

– O kaip lietuviškai *father, mother*?

– Tėvas, motina, motė; *woman* – motera, moteriškė.

– Matra, matra... panašu! – ėmė šnibždėti šalia sėdinčių būrelis Indijos mergaičių.

– Aš pastebėjau ir daugiau šiandieninių panašumų marati ir gudžarati kalbose, – tariau. – Pavyzdžiui: *ačia* – „labai gerai“ reiškia, o lietuviškai – „dėkui“; *kia manta*? – maratiškai, o lietuviškai mes turime „ką manai?“ – „ką galvoji?“ reiškia. Gudžarati apskritą paplotainišką duoną vadinama *rotuli* – lietuviškai „rutulys“. Hindi kalba *chadai* – lietuviškai „skuduras“, „skara“; hindi *swaradž*, lietuviškai – „sava rėda“, savivalda. Gudžarati kalba beždžionė *merkati*, lietuvių žodyne yra tas pats žodis*. Paskaičiau nuo vieno iki dešimt. Daugumas esančių ėmė kartoti paskui.

– Ašt! daš! – kartojo keletas asmenų man baigus, sakydami: – Labai panašu.

– Visa tai labai įdomu, – tarė Gandis: – jūs vartojate lotynų raides?

– Lotynų!

– Tikyba?

* Merkakis – beždžionė.

– Katalikų daugumas.

– Tai labai įdomu, – dar kartą pakartojo Gandis ir pridūrė: – Labai malonu matyti svečių taip iš toli!

Jis norėjo dar kalbėtis, bet vienas aplinkinių priminė, kad metas maldai eiti.

Gandis tuo tarpu paėmė popieriaus lakštą ir parašė angliškai:

„I wish independent Lithuania all prosperity“ – Linkiu nepriklausomai Lietuvai gerovės, – ir pasirašė: „M. K. Gandhi“.

Atsisveikinant priminė, kad iš Rygos vienas profesorius jam rašęs laiškus.

Vakarinė malda

Kiemas buvo kimšte prisikimšęs žmonių baltais trinyčiais. Daug jų tarpe buvo moterų, daugelis jų senų, šlubų, kuprotų, su ramentėliais besiramstančių. Minia sujudo, subangavo, kai pasirodė Gandis. Jaunesniųjų eilėse pasigirdo: „Gandi ki dže“, „Mahatma Gandi ki dže“, lygu mūsų „Valio Mahatmai Gandžiui“.

Jis nusileido nuo verandos į vidurį vejų ir atsiklaupė. Visi aplinkiniai pasekė jo pavyzdžiu.

Pasigirdo Mahatmos senyvas, bet tvirtas maldos balsas. Visi kartojo paskui. Brahmanų tikyba bendrą maldą labiausiai pripažįsta atvirame ore.

Pabaigus maldos žodžius, pasigirdo moters balsas – giesmė. Jos gaida nuostabiai priminė senovės lietuvių gaidą – ji lygi, „ištrauktine nata“, kaip „Siuntė mane motinėle“, „Saulėlė raudona“, „Vai tu putinėli“ ir kitos, kuriose girdima vakaro roma ir jaučiami auksiniai saulėlydžio laukai.

Tai buvo Indijos tautos giesmė, vienas jos himnų. Pirmasai posmas toks:

<...>

Mūsų Indija yra geriausia pasaulyje.

Mes esam jos lakštingalos, o ji – mūsų sodas.

Lėtai išsiskirstėme. Aš tame pasikalbėjime ir vakaro maldoje pajutau Indiją – jos pasiryžimą ir stiprybę.

Ryto metą apžiūrėjimas dailaus milžiniško prieš savaitę pašventinto kapitolijaus, kur yra vicekaraliaus rūmai, Įstatymleidybos Taryba ir kitos centro valdžios įstaigos, man padarė šaltą įspūdį. Tie paskutiniu technikos žodžiu pastatytieji rūmai nesudaro darnos su Indija, mano vakar matyta ir pajausta.

Gandžio asmuo

Gandis padarė man didelį įspūdį.

Iš pažiūros atrodo menkas, išdžiūvęs žmogutis su akiniais, nutriušusiais ūseliais ant viršutinės lūpos. Tame senioky, primenančiame paprastą tamsiaodį indusą, sunku įpažinti buvusį Londono universiteto auklėtinį ir „Inner Temple“ advokatą. Dėvi savo ranka suverptus balto chadaro marškinius, vaikščioja nuogom kojom, pusiau basnirčias, sėdi stačiai ant aslos kaip visi indusai ir kiti Azijos gyventojai. Galva skusta, tik ant maumens

palikta ilga striuoga plaukų, primenanti Zaporožės kazokų čiubą. Veidas raukšlėtas, vienas dantis iš burnos kyštelia, kai kalba. Žodžiu, iš pupų nevaromas.

Jeigu jis reikėtų spręsti vien iš pažiūros, tai galima sutikti su kažin kieno ten iš anglų posakiu, kad jis yra „pusplikis fakyras“. Bet pakalbėjęs su juo keletą sakinių, tuoj pajunti jo jėgą, pajunti, kad turi reikalą su nepaprastu žmogum. Jo senyvame balse yra kažin kokio malonumo, atsiduodančio jaunyste ir guvumu. Bet per vis labiau stebina jo galvojimo darnumas. Jame junti nepaprastą taiklumą į pačio dalyko esmę, visišką nuoširdumą ir paprastumą, kurie žymi žmonių genialumą ir jų tikrą, nedirbtiną vidaus didybę.

Mano kaip laikraščių bendradarbio praktikoj ir mano kelionės metu teko kalbėtis su šimtais didesnių ir mažesnių įžymių žmonių, bet kito tokio kaip Gandis, niekur neteko sutikti. Pasitaikydavo ir iš kitų tautų ne vienas labai gražiai ir išmintingai kalbančių, bet taip paprastai ir nuoširdžiai tik jis vienas temoka kalbėti. Jauti, kad su tavim kalbėdamas jis pasako visa „iš dugno“, nenuslėpdamas nieko ir tikrai pasakydamas taip, kaip jis mano. Tai retenybė šiais laikais. Yra ir daugiau žmonių, kurie atvirai kalba, bet jų kalba nepadaro tokio įspūdžio. Nepadaro todėl, kad tas pagrindas ar tikslai, nuo kurių jų kalba plaukia, yra menki ar smulkūs. O Mahatmos kalbos paprastumas ir nuoširdumas tuojau sužavi kiekvieną todėl, kad jo tikslai, gimdą jo mintis ir kalbą, yra gryni ir kilnūs. Jauti jame didį pradmenį (principą), iškelusį žmonišką ir kultūringą nesmurto kovą prieš šiurkštų, stačiokišką ir beširdį jėgos vartojimą ir kraujo praliejimą.

Pakalbėjęs pusę valandos su Mahatma įsitikini, kad jame matai tikrai didį vadą ne vienu indų. Galima šaipytis iš jo pusiau nuogumo, iš jo vieno danties, iš jo skustos galvos ir menkos išvaizdos, bet negalima nepripažinti galingumo jo skelbiamoms mintims.

Gandžio mokslas

Vakarai su panieka sako Rytams: „Jūs atsilikę, tuščiai užsisvajoję, į savo vidų įsižiūrėję ir susikaupę, laukiniai Rytai, jūs teverti būti mūsų pastumdėliais“.

O Gandis atsako Rytų lūpomis Vakarams:

– Mes nesame laukiniai, o jūs nesate jokia tobulybė. Mes esame tokie pat žmonės kaip ir jūs. Jūs, priešingai visiems jūsų dorovės mokslo nuostatams, vergiate mus smurtu, o mes, atsižvelgdami į jūsų dorovės nuostatus, skelbiame jums artimo meile pagrįstą kovą, kol jūs mūsų nepripažinsite lygiais.

Gandžio kova tai nėra vienos Indijos kova. Tai yra visos žmonijos kova. Mes gyvename dvidešimtame amžiuje. Didžiojamės kultūros laimėjimais. Bet ar pajėgėme mes nusikratyti troglodito psichologijos smaugti jėga silpnesnius? Mes kalbame apie fizinį ir moralinį nusiginklavimą, bet matome visi, kad iš to nieko neišeina. O Gandis pasakė: „Ginklų kova dvidešimtame amžiuje nepritinka. Ją turi atstoti dvasios kova“, ir jo niekas negali įtikinti, kad priešingai yra. Tai yra pranašų ypatybė.

Indijoje gana buvo ir tebėra karštagalvių, kurie sako, kad nesmurtu nieko nelaimėsi, ir reikalauja, kad ginklai būtų paleisti į darbą kovoje dėl Indijos laisvės. Jie kaltina Gandį „Indijos išsivadavimo trukdymu“, vadina net „išdaviku“ ir „anglų prieteliu“ ir yra ruošę sąmokslų jį nužudyti, bet jis kaip paskelbė savo „nesmurto kovos“ dėsnių beveik prieš

trisdešimt metų, taip jo ir laikosi iki šiai dienai.

Vakaruose visa mūsų draugijinio gyvenimo išmintis buvo: siekti ir čiupti kiekvienam gėrybių kuo daugiau. Dažnai kultūra mūsų pasaulio daly suprantama kaip daugiau visokių materialinių gėrybių turėjimas. Nesitenkinama paprastu namu ar butu, reikia vilos; kai turima vila, apie ją reikia juo platesnio sodo, kad aplinkui niekas pašalinis nesimaišytų, nepakanka mums paprasto maisto sveikatai ir gyvybei palaikyti, reikia vis daugiau ir vis įvairesnių paskaninimų, smagurių, gėralų; vis „plonesnių“ padilginimų ir pajaudinimų. Bet juk žemės plotas aprėžtas, o žmonių vis daugiau joje atsiranda, ir jei kiekvienas žmogus vis daugiau reikalaus, tai žmonės vis daugiau turės vienas su kitu susidurti; turės kovoti. Išeis amžinas karas ir smurtas.

O Gandis moko: reikia asmeniškų reikalavimus kiekvienam vis labiau aprėžti, vis labiau tenkintis mažu, tai kovos aštrumas tarp žmonių ir smurtas turės ilgainiui išnykti. Žinoma, negalima nepripažinti, kad jis turi tiesos. Iš šio pradmens išeidamas, jis paskelbė ir savo „nesmurto kovą“ Indijos išlaisvinimo reikalui.

Pasikalbėjimo metu paklausiau, kaip indai žiūri į anglus Indijoje.

– Mes mylime juos, – atsakė jis: – mes nesmurto kova kovojame prieš tai, ką mes laikome jų klaidingu nusistatymu Indijos atžvilgiu, bet kaip prieš žmones mes prieš juos nieko neturime! Kurie jų norės, tie galės pasilikti ir laisvoj Indijoje ir naudosis lygiomis teisėmis su mumis!

Šio nusistatymo kilnumas turi būti aiškus kiekvienam kultūringam Vakarų žmogui. Gandis primena Vakarams ir Rytams, kokie turi būti mūsų amžiaus žmonės ir jų santykiai, jei visi mūsų mokslai ir dorovė nėra negyvos raidės. Jis yra vienas didžiausių šių laikų žmonių.

Didelių mastų miestas Delis

Pasikalbėjęs su Gandžiu, galėjau apžiūrėti miestą.

Delis guli kaip tik toj vietoj, kur prasiveržus pro ankštus milžiniško Hindukušo tarpeklius atsidengia lygoka aukštuma, nusileidžianti į palaimintus amžinai žalius Indijos slėnius. Atlikę sunkų kalnų perėjimą ir apgalėję paskutinį Indijos klonių gynėjų pasipriešinimą, čia sustodavo visi Azijos užkariautojai, būdami įsitikinę, kad nuo čia kelias jiems į Indijos klonus yra jau atviras. Dėl to ši apylinkė nuo amžių buvo didžių karo stovyklų, tvirtovių ir sostinių vieta, ir šiandien Delis yra visos Indijos sostinė, Anglijos vicekaraliaus būstinė.

<...>

Šiandieninis Delis dalinasi į dvi dalis: į patį miestą, klaidingai vadinamą Senuoju Deliu, ir Naująjį Delį. Patsai miestas apsuptas aukšta, nepaprastai stora didžiulių akmens gabalų tvirtovės siena 9 kilometrų ilgio. Gatvės ir aikštės labai plačios. Anot pačių deliečių, tokios plačios, jog „nuo vieno krašto nematyti kito“. Neatmenu jokio miesto Europoj, kuris tuo požiūriu prilygtų Deliu. Tik gal vienas Vašingtonas Amerikoj galėtų su juo lenktyniuoti savo mastų didumu.

<...>

Svarbiausioji senojo miesto gatvė *Čandni Čauk* – Sidabro Kelias, apsodinta dviem medžių eilėmis. Joje daugiausia auksakalių ir dramblio kaulų apdirbėjų patalpos: jais Delis iki neseniai

buvo garsiausias miestas Indijoje. <...>

Kutab Minaras – žymiausias Indijos bokštas

Kad ir buvo Delis taip dažnai išgriaunamas, tačiau iš kiekvieno valdovo laikų jame pasiliko kuris nors paminklas, seniausias paminklas jame yra Geležinis stulpas, esąs šalia Raudonojo forto. Tas Geležinis stulpas, spėjant iš parašo ant jo, buvo pastatytas 400 metuose Kristui gimus Mutros mieste indų valdovui Čandraguptai Vikramaditijai pagerbti, bet 1052 m. jis buvo atgabentas kažin kuriam tikslui į Delį ir čia pastatytas. Tai yra iš geležies išlietas šulas apie 40 pėdų aukščio su iškirštu jame sanskrito parašu.

Tos pat mečetės kieme stovi kitas, įžymiausias, Delio paminklas Kutab Minar (Kutabo bokštas). Jis laikomas šalia Tadž Mahalo ir Mogolų mauzoliejų „vienu septynių Indijos statybos stebuklų“. Tai yra apie 70 metrų aukščio apvalus, smailėjąs į viršų pastatas iš penkių aukštų. Šonai jo rumbuoti kaip Indijos meldyklų. Vienas rumbas pusiau apskritas, kitas kertėtas. Kiekvieno aukšto viršuj bokštą apjuosia graškčiai išsišaujūs balkonas, nuo kurio muedzinas gali šaukti savo: „*Alach Akbar*“. Bokštas pastatytas iš raudonojo smėlakmenio ir baltojo marmuro – tai yra kaip tik iš tų medžiagų, iš kurių pastatytas Tadž Mahalas ir kurių tiek gausu apylinkėse.

Kutab Minaras pradėtas statyti 1200 m. Kutab Ad Dino Aibako, Mahometo iš Goros tarno ir karvedžio, virtusio vėliau Delio valdovu ir Kildži dinastijos įsteigėju. Kutabas tepastatė apatinius tris aukštus. Du viršutinius pastatė šachas Ferozas. Abu aukštu jau nerumbuotu, bet paprastai apskritu – taip, kaip ir daugumas musulmonų minaretų. Kutab Minaras laikomas arabiškai indiškojo stiliaus kūriniu, kokiais pasižymi visa šiaurės vakarų Indija – tas kraštas, per kurį brovėsi į Indiją islamas.

Pas Rabidranatą Tagorę

Bengalijos provincijos glūdumoje yra Tagorės tėvų dvaras, kur dabar gyvena ir karšinas poetas. [Dvaras] susideda iš keleto sodžių: Bolpūro su to pat pavadinimo geležinkelio stotimi, pačios sodybos su ašramu ir kitų. Tai yra pavaizdi vieta; stovi ant pakilumos, aplinkui platūs dirbamieji laukai su resvais palmių ir mango medžių gojeliais. Čia atrodo kažin kaip šviesiau ir daugiau oro nei gretimose tiršto žalumo ir gausingų balų Bengalijos žemumose.

Vidurinę vietą tarp tų kaimų užima paskendusio medžiuose sodyba, pavadinta labai reikšmingu ir poetišku vardu *Šantiniketan* – lietuviškai reiškia „Taikos Sodyba“ (*šanti* – šventas, taikus; *niketan* – sodyba). Aukščiausioje jos vietoj stovi balta vila, pastatyta lyg iš didėjančių į vidurį ir mažėjančių į šonus keleto priglautų vienas į kitą ketvirtainių su plačiu, apskritu, kolonuotu prieangiu ir erdvia žvyruota, karpytais krūmais apsodinta aikšte, iš kurios bėga į visas puses lygūs žvyruoti keliai. Šioje vietoje poetas sukūrė savo „Gitandžali“, „Sodininką“, „Alkanus akmenis“ ir kitus kūrinius. Čia jis ir dabar dar diena iš dienos parašo naujų dainų, kuriose atsispindi ta pati pasaulio meilės, tyro žmoniškumo, garbingų

žmogaus jausmų dvasia, kaip ir pirmuosiuose jo kūrinuose. Poetas gyvena čia su savo jaunesniuoju broliu, kuris laikomas vienu didžiausių šių dienų Indijos tapytojų. Jį nuolat čia lanko jo ištekėjusios dukterys su savo šeimos nariais. Žinoma, čia niekuomet netrūksta ir užsienio svečių iš visų pasaulio kraštų, atvažiuojančių aplankyti garsų poetą ir patirti jo Šantiniketano dvasią.

Rabindranatas Tagorė yra ne tik žmoniškumo poetas, bet ir žymus žmoniškumo auklėtojas. Jis panorėjo praktikoje įkūnyti tas idėjas, kurias skelbė savo kūrinuose.

1901 metais jis padarė pradžią mokyklai, iš kurios turėjo išaugti „tarptautinis žmoniškumo universitetas“. 1913 metais, kai jis gavo Nobelio premiją už savo kūrinius, visą jos sumą – apie 8000 anglų svarų – sunaudojo savo mokyklai praplėsti. Iš tų pinigų buvo pastatyti 3 namai: vienas – muziejui, antras – knygynui, trečias – gimnastikos salei ir keletas atskirų vilaičių mokytojams; buvo padidintas pačios mokyklos trobesių skaičius, išvedžioti tiesūs platūs keliai tarp trobesių ir kaimų. Mokykla išsirutuliavo į dvi įstaigas: aukštesniąją mokyklą ir koledžą, kuriuo vardu įprasta vadinti Amerikoje ir Anglijoje universitetai ar jų skyriai. Abi mokyklos yra grynai privatinės, centro valdžios lig šiol nepripažintos ir net laikomos įtarime, nors vienur kitur užsieniuose jos naudojasi teisėmis, ir su jų liudijimais priimama į universitetus pilnateisiais studentais arba duodama praktikos teisės išėjusiems Šantiniketano kolegijos kursą.

Į aukštesniąją mokyklą yra priimami vaikai nuo jauniausiojo amžiaus; čia jie išeina pradžios mokslą. Valgykloje teko matyti vaikučius abiejų lyčių nuo penkerių šešerių metų, jau atsiųstus tėvų auklėtis poeto sukurtoje aplinkoje. Į koledžą taip pat priimami asmenys be lyties, amžiaus ir kitokių apribojimų, išėję aukštesniosios mokyklos kursą, arba suaugusieji asmenys, nors ir neišėję, bet susidomėję ir atsidavę kurio nors dalyko pažinimui.

Aukštesniojoje mokykloje yra apie 150 mokinių ir koledže – apie 90. Mokytojai ir dėstytojai abiejose mokyklose yra susirinkę iš visų pasaulio kraštų: be vietos indų, yra anglų, amerikiečių, olandų, vokiečių, vengrų, japonų, kinų ir kitokių. Jiems rūpinamasi duoti mokytis tų dalykų, kuriais jų tautos pasižymi. Pavyzdžiui, japonas moko džiudžitsu ir gimnastikos; vokiečiai ir anglai – technikos; olandai – teisės; vengrai – kalbos ir t. t.

Koledžo studentai taip pat yra visokių tautų: teko matyti žilų amerikiečių su žmonomis; anglų, kinų, japonų, olandų ir kitokių. Iš jų ne vienas yra žymus literatas. Kiti jų pasiturį žmonės, galį savo laiką pašvęsti menui ir aukštesniam dvasios gyvenimui. Už laikymą ir mokslą visi mokiniai ir studentai moka tam tikrą nustatytą mokesį.

Šantiniketano dvasia

Mokyklos namai yra parke po dešinei nuo poeto vilos. Parke krykštauja šimtai paukščių, ir, kai balandžio ir gegužės mėnesiais saulutė negailestingai kepina Bengalijos kraštą, čia dvelkia vėsus vėjelis. Koledžo ir aukštesniosios mokyklos studentai išeina į parką, susėda ant vejų kur pauksmėje aplink savo dėstytoją ir klauso jo paskaitos.

Dėstomieji dalykai nebūtinai iki raidės turi eiti sulig iš anksto nustatyta programa – gali būti įvesti nauji dalykai, susitarus studentams su dėstytojais. Praktikos dalykų labai nedaug: aukštesniojoje mokykloje dėstoma dailidystė, bet ir tai daugiau akies ir judesių tikslumui

lavinti, ne dailidėms gaminti. Kiti dalykai čia skirti meno skoniui ir kilniai sielai auginti: paišyba, tapyba, lipyba; bengalų, anglų ir kitokia pasaulinė literatūra; matematika, gamtos mokslai. Mokiniai dirba palėpių kambariuose, kurie visa kuo primena menininkų studijas. Mokiniai ir studentai pratinami paprastiesiems darbams, reikalingiems kiekvieno žmogaus gyvenime: jie patys šluoja kiemą, valo ir kloja savo kambarius; mokosi gaminti valgį; verpiasi sau chadarą. Šį paprotį įvedė Gandis, aplankęs šią mokyklą 1921 metais kovo 9 d. Ta diena nuo to laiko kasmet švenčiama kaip Gandžio diena. Joje Šantiniketano auklėtiniai prisimena saviveiklos dėsni ir atlieka iš jos lyg egzaminus. Tą dieną visi mokyklos tarnai paleidžiami visai dienai; visą valgį ir visą valybą mokykloj turi atlikti patys auklėtiniai, net ir tokius dalykus, kaip vandens nešimas, užkampių valymas, indų ir virtuvės plovymas ir kt. Viena svarbesniųjų mokyklos ypatybių yra ta, kad čia nedaroma jokių skirtumų tarp mokinių kastų ir tikybių. Rabindranatas Tagorė čia mėgina padaryti galą kastoms ir, žinoma, tuo yra užsitraukęs kastų fanatikų nemalonę. Visi mokiniai čia valgo iš vieno, geria iš vieno, mokosi ir gyvena iš vieno, ir net visi, nors skirtingų tikybių, meldžiasi iš vieno. Parke yra pastatyta tarp gėlynų jauki stiklo koplytėlė, kurioje nėra jokio Dievo paveikslo ar statulos – jį kiekvienos tikybos auklėtinis gali įsivaizduoti savaip.

<...>

Gyvenime mokiniai laikos paprastumo: vaikščioja visi basi, dėvi savo darbo baltus trinityčius ir, jei vėsu, baltus rupaus mezgimo megztinius. Visame jų elgesy vyrauja taikos ir žmoniškumo dvasia. Visi mokiniai vegetarai. Atvyksta svečiai taip pat tegauną vegetarišką maistą.

Šantiniketano dvasia atvaizduota taisyklėse, iškabintose svečių name. Ten pasakyta:

1. Šiame Santiniketane tenebūnie jokio kitokio garbinimo, kaip tik Vienos Aukščiausios Būtybės.
2. Į šią vietą tenebus atnešta jokios mėsos, tenebus jokios mėsos valgyta arba atimta gyvybė maistui ar tikybinėms apeigoms.
3. Tenebus čia jokio vyno gėrimo; tenebus čia įžeistas ir pažemintas joks tikėjimas arba kuri nors kieno garbinama Dievybė. Tenebus čia jokių nešventų pasilinksminimų.

Poetas seniau pats labai mėgdavo būti tarp auklėtinių, dabar jau per senas tam. Tuomet jam sukako lygiai 70 metų.

Pasikalbėjimas su poetu

Budįs mokiny mane nuvedė į poeto vilą. Nespėjome įsikurti prieangio sėstuose, kai išėjo pats poetas. Ilga iki žemės, plačia, balta jupa, rankoje ilgas bambuko ramentas; ilga žila barzda, ilgi plaukai, taisyklingų bruožų kaukazietiškas keliom senatvės raukšlėm veidas ir didelės juodos, minkštos peleninės spalvos akys. Atrodo kaip Mozė ir turi kažin ką bendra su mūsų Basanavičium. Ištiesė maloniai ranką sveikintis ir parodė sėstą.

– A, iš Lietuvos! Žinau Lietuvą, – pratarė maloniui, bet senyvumo styga skambančiu balsu.

– Tamsta neseniai sugrįžai iš savo kelionės po Europą ir Ameriką, noriu žinoti tamstos nuomonę apie dvasią, kurią ten pastebėjai, apie „degančiuosius“ šių dienų kultūros klausimus, kaip tamsta įsivaizduoji šių dienų kultūros ateitį visoj žmonijoj bendrai ir čia

Azijoje atskirai. Norėčiau išgirsti čia tamstos Lietuvai linkėjimus, kuriuos galėčiau pranešti per mūsų spaudą, – pasakiau jam iš karto visus savo klausimus.

Poetas pažiūrėjo susimąstęs į tolį ir lėtai pradėjo:

– Dėl ateities... sunku pasakyti. Bet šiandien žmonija gyvena didelę krizę. Skundžiamasi daugiau ekonomine krize, bet dvasinė krizė yra ne mažesnė. Senosios vertybės yra išjudintos, naujosios dar nesukurtos. Kas jos? Ar tai, kas skelbiama šiandien vienoj kitoj šaly kaip naujovės, ar kas kita – sunku pasakyti.

Jūsų, Vakarų, kultūra yra visai vienpusė. Jūs tekreipiate dėmesio į viso ko išorinę, materialinę pusę. Vaikiškai esate įsitikėję mašina ir viską mašininate. Net tarptautinei taikai sukurti sudarėte mašiną – Tautų Sąjungą. Ji veikia kaip mašina, be sielos; perdirba tai, kas į ją įkišama, mašiniškai, nustatytu šablonu. Vakarų kultūra per daug apsunkena žmogaus būvį. Ilgainiui sudaro per didelį įtempimą. Galva per daug pasunkėja ir ji turi nusvirti – kritimas neišvengiamas. Stoka filosofijos.

Mes, Rytuose, esame vėl per daug nulinkę į kitą pusę – į vidaus, į filosofijos pusę, nugrimzdę abstrakcijose ir sapnuose. Į išorę nekreipiame pakankamo dėmesio ir dėl to daug nukenčiame. Kūnas, kaip ir dvasia, reikalauja savo; netenkinami jo reikalavimai veda į nykimą, ligas ir mirtį. Aš manau, kad Rytai gaus iš Vakarų savo dalį materialinės kultūros. Susidarys dviejų priešingumų sintezė, kuri gali išeiti darni. Aš tuo tikiu.

Šiandieniniai įvykiai Indijoje yra pasipriešinimas kultūrų vienpusiškumui. Visokia reakcija yra nemaloni ir tie įvykiai yra nemalonūs ir apgailėtini. Tautų laisvė yra svarbus dalykas pasaulio ateities kultūrai. Ji turės ateiti joms visoms kaip neišvengiamas viso šiandieninio padėjimo vaisius.

Mažosios tautinės valstybės yra pasaulio ateitis, didžiosios yra priespaudos ir visokių išnaudojimų šaltinis. Jos sukuria kumščius ir kumščių grupes, kurių tikslas laikyti silpnesnes šalis savo priklausomybėj ir galimume išnaudoti. Mažosios valstybės grobimų taip netrokšta. Jos yra labiau linkusios į dvasinę kultūrą, į žmogaus gyvenimo lengvinimą ir gražinimą. Pavyzdžiui, mažoji Danija yra daugiau padariusi savo žmonėms ir visai žmonijai nei didžiųjų valstybių legionai ir karo mašinos.

– Kurį tamstos linkėjimą turiu perduoti Lietuvai?

– Mane jūsų žmonės keletą kartų kvietė aplankyti Lietuvą. Ir aš labai norėjau. Bet iš manęs jau menkas keleivis – vargu bau beteks kada pamatyti jūsų kraštas.

Jūsų tauta giminiška mūsų, bengalų. Jūsų kalboj tiek sanskritiškų žodžių ir folklore tiek panašumo, gal ir būdas panašus, aš nežinau, bet mes giminės su jumis esame be abejojimo.

Tamsta pranešk per savo spaudą, kad aš linkiu Lietuvai visokeriopo žydėjimo klestėjimo ir jos žmonėms visokeriopo pasisekimo. Tepalaimina Aukščiausioji Būtybė jūsų žygius! Lyg kiek susigraudinęs pabaigė poetas ir, palinkėjęs man laimingos kelionės, išnyko už durų, pasiramstydamas savo možišku ramentu, palikęs man apie save atminimą kaip malonų sapną.

<...>

Matas Šalčius, *Svečiuose pas 40 tautų*, Vilnius: Vaga, 1989, p. 57, 108, 227, 228, 388, 390–391.